

راهکارهای جلوگیری از تغییر نقش‌های زنانگی در اجتماع

سمیرا صمدی¹

چکیده

این پژوهش به بررسی راهکارهای جلوگیری از تغییر نقش‌های زنانگی در اجتماع می‌پردازد. با توجه به تحولات اجتماعی و فرهنگی اخیر، نقش زنان در خانواده و جامعه دستخوش تغییرات عمیقی شده است. هدف این مطالعه، ارائه راهکارهایی برای حفظ ارزش‌های زنانگی در عین پذیرش تحولات نوین است. روش پژوهش، تحلیلی-توصیفی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که تلفیق ارزش‌های سنتی با نیازهای دنیای امروز، آموزش مهارت‌های زندگی، و حمایت نهادهای اجتماعی از جمله راهکارهای مؤثر برای ایجاد تعادل در نقش‌های زنانگی است. همچنین، رسانه‌ها و نظام آموزشی نقش کلیدی در تثبیت این ارزش‌ها دارند.

کلیدواژه‌ها: ارزش‌های زنانگی، تحولات اجتماعی، راهکارهای عملی، نقش‌های سنتی، نهادهای اجتماعی

1. طلبه پایه پنجم، مدرسه علمیه امام خمینی رحمه الله علیه، کرمانشاه.

تحولات اجتماعی و اقتصادی دهه‌های اخیر، نقش‌های سنتی زنان را در خانواده و جامعه دگرگون کرده است. این تغییرات، اگرچه فرصت‌های جدیدی برای زنان ایجاد کرده، اما چالش‌هایی نیز در حفظ هویت و ارزش‌های زنانگی به همراه داشته است. مسئله اصلی این پژوهش، بررسی راهکارهایی است که بتواند ضمن پذیرش تحولات، ارزش‌های اصیل زنانگی را حفظ کند. پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که مطالعات متعددی به نقش زنان در توسعه اجتماعی پرداخته‌اند، اما کمتر به راهکارهای عملی برای تلفیق سنت و مدرنیته توجه شده است.

ضرورت این پژوهش، ارائه راهکارهای عملی برای حفظ تعادل میان نقش‌های سنتی و مدرن زنان است. جنبه نوآوری آن، تأکید بر نقش نهادهای مختلف مانند خانواده، آموزش و پرورش، و رسانه‌ها در این فرآیند است. سوالات اصلی پژوهش عبارتند از:

1. عوامل مؤثر بر تغییر نقش‌های زنانگی کدامند؟
2. راهکارهای عملی برای حفظ ارزش‌های زنانگی در عین تحولات اجتماعی چیست؟
3. نهادهای اجتماعی چگونه می‌توانند در این زمینه نقش ایفا کنند؟

ساختار مقاله به‌ترتیب به مفاهیم نظری، دلایل تغییر نقش‌ها، راهکارهای عملی، و نقش نهادها می‌پردازد. مفاهیم کلیدی مانند "زنانگی"، "تحولات اجتماعی"، و "تعادل نقش‌ها" در این پژوهش تعریف شده‌اند.

۱. مفاهیم و زمینه های نظری

۱.۱ تعریف نقش های زنانگی در گذشته و امروز

در جوامع سنتی، نقش زنانگی به طور عمده در محدوده مسئولیت های همچون مادری، همسری و نگهداری از فضای خانه تعریف می شد؛ نقش هایی که به عنوان محور اصلی ثبات روانی، اخلاقی و عاطفی خانواده تلقی می گردیدند و منزلت زن را در درون ساختار خانواده تثبیت می کردند (احمدی و هاشمی شهیدی، ۱۳۹۴، ص ۵۰۸). این نوع تقسیم وظایف میان زن و مرد، ریشه در ساختارهای معیشتی مبتنی بر کشاورزی و نظام قبیله ای داشت؛ نظام هایی که زن را نه تنها به عنوان نگهبان نظم خانه، بلکه به مثابه حافظ شرافت، نجابت و ارزش های اخلاقی خانواده در نظر می گرفتند و چنین جایگاهی را برای او تثبیت می کردند (ربیع نتاج و روح الهزاده اندواری، ۱۳۸۷، ص ۳). با این حال، در دو دهه اخیر، همزمان با گسترش فرصت های آموزشی برای زنان و افزایش حضور آنان در عرصه های متنوع بازار کار، تعریف زنانگی دچار تحولاتی عمیق شده و دیگر محدود به نقش های سنتی در چارچوب خانه نیست، بلکه اکنون شامل مشارکت فعال در حوزه های علمی، پژوهشی، مدیریتی، اجتماعی و فرهنگی نیز می شود؛ عرصه هایی که زنان در آنها توانسته اند نقش آفرینی مؤثر و چشم گیری داشته باشند (حق شناس، بی تا، ص ۱۵).

۲.۱ اهمیت حفظ ارزش های زنانگی در تحولات اجتماعی

فضائل بنیادی زنانگی مانند مهرورزی، همدلی، وفاداری و فداکاری، نه تنها عناصر درونی شخصیت زن را شکل می دهند، بلکه به مثابه ستون های اصلی ارتباطات عاطفی، اخلاقی و اجتماعی در خانواده و جامعه عمل می کنند. این ویژگی ها زیربنای پایداری و استحکام روابط انسانی، به ویژه در ساختار خانواده به شمار می آیند و حذف یا کمرنگ شدن آنها، می تواند زمینه ساز گسست پیوندهای عمیق بین نسلی شده و موجب کاهش انسجام اجتماعی و عاطفی در نسل های آینده گردد (سراج زاده اصفهانی، ۱۳۹۸، ص ۲۰). از سوی دیگر، حفظ و تقویت این صفات در کنار حضور فعال و مؤثر زنان در عرصه های علمی، تخصصی و حرفه ای، نه تنها با یکدیگر ناسازگار نیستند، بلکه می توانند ضامن تعادل روانی زن، انسجام خانوادگی و سلامت روانی و اجتماعی در بستر خانواده و اجتماع باشند (کوچکزاده و شهیدزاده، ۲۰۲۰، ص ۵). شواهد پژوهشی نیز تأکید دارند که در جوامعی که توانسته اند میان ارزش های سنتی زنانه و اقتضانات تحولات نوین اجتماعی تعادلی پایدار برقرار کنند، نه تنها سطح توسعه انسانی افزایش یافته، بلکه رضایت مندی اعضای خانواده نیز به مراتب بالاتر گزارش شده است (Enساني.ir، ۱۳۹۸، ص ۲).

۳.۱ دلایل تغییر نقش‌های زنانگی

۱.۳.۱ پیشرفت‌های علمی و اقتصادی

گسترش قابل توجه فرصت‌های تحصیلات عالی برای زنان و افزایش حضور آنان در عرصه‌های شغلی و تخصصی، به‌ویژه در دهه‌های اخیر، موجب تحولی چشمگیر در وضعیت اقتصادی خانواده‌ها شده است. این تغییر، از یک‌سو توان مالی خانواده را ارتقا بخشیده و از سوی دیگر، ضرورت بازاندیشی در تقسیم سنتی نقش‌های خانگی را پیش روی جامعه نهاده است؛ به‌گونه‌ای که حضور مؤثر زنان در بیرون از خانه، بازتعریف نقش‌های درون خانه را نیز اجتناب‌ناپذیر ساخته است (Enساني.ir، ۱۳۹۸، ص ۳). همچنین، بر پایه یافته‌های پژوهشی موجود، مشخص شده است که مشارکت زنان در بازار کار و سهم آن‌ها در تأمین درآمد خانوار، به شکل مستقیم با بهبود سطح رفاه خانواده، به‌ویژه در حوزه‌هایی مانند تغذیه، آموزش و بهداشت فرزندان، پیوند دارد. در واقع، افزایش درآمد زنان در کنار مدیریت اقتصادی خانواده، می‌تواند فرصت‌های بیشتری برای رشد و شکوفایی نسل آینده فراهم آورد و بستر مناسبی برای توسعه انسانی در سطح کلان ایجاد کند (ربیع‌نجاج و روح‌الزاده اندواری، ۱۳۸۷، ص ۱۰).

۲.۱.۳ تغییر سبک زندگی و خانواده‌ها

فرآیند فزاینده شهرنشینی و هم‌زمان با آن، روند کاهش جمعیت خانواده‌های گسترده که در گذشته نقش پشتیبان و حامی برای زنان داشتند، باعث شده تا زنان امروز بیش از پیش به سوی ایفای نقش‌های اجتماعی مستقل سوق داده شوند. در ساختارهای شهری، الگوهای زندگی فردی‌تر شده و الزام به اتکا بر توانایی‌های شخصی، زنان را به حضور پررنگ‌تر در عرصه‌های بیرونی و مشارکت در فرآیندهای اجتماعی و فرهنگی تشویق کرده است (Danadexam.ir، ۱۳۹۹، ص ۵). همچنین، کاهش نرخ باروری در سطح کلان جامعه و تحول در ساختار وظایف خانوادگی - که پیش‌تر اغلب به‌صورت انحصاری بر دوش زنان قرار داشت - موجب شده است تا نوعی بازتوزیع مسئولیت‌های خانه‌داری میان اعضای خانواده شکل گیرد. این تغییرات، نه‌تنها فرصت بیشتری برای زنان جهت ورود به فعالیت‌های حرفه‌ای، آموزشی و اجتماعی فراهم کرده، بلکه موجب گسترش افق‌های جدیدی از خودباوری و هویت‌یابی فردی در میان زنان شده است (سراج‌زاده اصفهانی، ۱۳۹۸، ص ۲۲).

۳.۱.۳ نقش رسانه‌های جهانی و شبکه‌های اجتماعی

رشد و گسترش شبکه‌های اجتماعی در دهه‌های اخیر، به شکل گسترده‌ای الگوهای زنانه جهانی را در معرض دید کاربران قرار داده است. این پلتفرم‌ها، با برجسته‌سازی تصاویری از زنان موفق، زیبا یا مشهور در فرهنگ‌های مختلف، تأثیر مستقیمی بر سلیقه، پوشش، رفتارهای اجتماعی و حتی شیوه آرایش زنان در جوامع مختلف، از جمله جوامع اسلامی گذاشته‌اند. در نتیجه، بسیاری از زنان، آگاهانه یا ناخودآگاه، به مقایسه خود با این الگوها پرداخته و تلاش می‌کنند خود را با این معیارهای بین‌المللی همسو سازند (ایارده، ۱۴۰۲، ص ۴). افزون بر آن، رسانه‌های جمعی و به‌ویژه تلویزیون و فضای مجازی با بازتولید مداوم تصاویر خاص از سبک زندگی مدرن - که بر محور مصرف‌گرایی، زیبایی ظاهری و تجمل‌گرایی می‌گردد - نقش مهمی در گسترش این سبک زندگی ایفا کرده‌اند. تبلیغات پرزرق‌وبرق و پیام‌های تکرار شونده درباره معیارهای زیبایی ایده‌آل، باعث شده است بسیاری از زنان تحت تأثیر این جریان، خواسته یا ناخواسته به سوی الگویی هدایت شوند که گاه با ارزش‌ها و هویت سنتی و بومی آن‌ها در تضاد است (خبرگزاری شبستان، بی‌تا).

۲. بازتعریف و تعادل نقش‌ها در عصر نوین

۱.۲ ضرورت بازتعریف زنانگی به جای مقاومت در برابر تغییر

اتخاذ رویکردی کاملاً مقاوم و بدون انعطاف در برابر تحولات اجتماعی و فرهنگی نوپدید، در بسیاری از موارد به‌عنوان نوعی عقب‌ماندگی فرهنگی تلقی می‌شود و می‌تواند مانعی جدی در مسیر رشد، تطبیق و شکوفایی توانمندی‌های زنان در شرایط نوین جامعه باشد. چنین نگرشی، زنان را از بهره‌گیری از فرصت‌های جدید در عرصه‌های علمی، اجتماعی و اقتصادی باز می‌دارد و در عمل آن‌ها را از حضور مؤثر در تحولات مثبت اجتماعی محروم می‌سازد (سراج‌زاده اصفهانی، ۱۳۹۸، ص ۲۴). در مقابل، آنچه می‌تواند هویت زنانه را تقویت کرده و تعادلی پایدار میان اصالت و نوگرایی ایجاد کند، بازتعریف پویا و عقلانی از مفهوم زنانگی است؛ به‌گونه‌ای که فضایل اخلاقی و ویژگی‌های فرهنگی و بومی زنانگی همچنان حفظ شود، اما در عین حال، این تعریف بتواند پاسخگوی نیازهای متغیر و واقعیات دنیای امروز نیز باشد. چنین بازتعریفی، نه تنها مانع از افراط‌گرایی در جهت سنت‌گرایی کور یا مدرنیسم بی‌ریشه می‌شود، بلکه بستری برای شکل‌گیری زنانی متعادل، آگاه و ریشه‌دار در هویت فرهنگی و دینی فراهم می‌سازد (حق‌شناس، بی‌تا، ص ۲۵).

۴. نقش نهادهای مختلف در تثبیت نقش‌های زنانگی

۱.۴ نقش آموزش و پرورش

نظام آموزش و پرورش از طریق بازنگری عمیق و هدفمند در سیاست‌های آموزشی خود، به‌ویژه با تمرکز بر محتوای کتاب‌های درسی، می‌تواند گامی مؤثر در جهت تقویت و تثبیت هویت اسلامی-ایرانی دختران بردارد. این فرآیند بازنگری، با گنجاندن الگوهای زنانه موفق، تبیین جایگاه زن در آموزه‌های دینی و تاریخی، و ایجاد نگاه واقع‌گرایانه به مسئولیت‌های اجتماعی و خانوادگی زنان، بستری مناسب برای توانمندسازی علمی، فرهنگی و ارزشی دختران فراهم می‌سازد (صادقی، ۱۴۰۳). افزون بر این، توجه به ابعاد غیرآموزشی تربیت نیز حائز اهمیت است. ایجاد و توسعه فضاهای اختصاصی ورزشی، هنری و فرهنگی ویژه دختران در محیط‌های آموزشی، نه تنها زمینه شکوفایی استعداد‌های متنوع آنان را مهیا می‌سازد، بلکه به رشد متوازن جسمی، روانی و اجتماعی ایشان کمک می‌کند و آنان را برای نقش‌آفرینی سالم و مؤثر در عرصه‌های مختلف زندگی آینده آماده می‌سازد (خبرگزاری برنا، ۱۳۹۵).

۲.۴ نقش رسانه‌ها

رسانه‌های ملی و محلی با تولید و پخش محتوای مستند، نمایشی و ترکیبی که به‌طور مستقیم به معرفی ظرفیت‌ها، دستاوردها و ویژگی‌های برجسته زنان ایرانی می‌پردازد، نقش بسیار مؤثری در اصلاح نگرش‌های عمومی نسبت به توانمندی‌های زنان ایفا می‌کنند. این نوع بازنمایی رسانه‌ای نه تنها موجب تضعیف کلیشه‌های جنسیتی می‌شود، بلکه فضای فکری جامعه را به سمت پذیرش الگوهای زنانه‌ای که هم در عرصه‌های خانوادگی و هم اجتماعی موفق‌اند، سوق می‌دهد و از این رهگذر، هویت زنانگی را با اقتدار و اصالت بازتعریف می‌کند (خبرگزاری شبستان، بی‌تا). در کنار این رویکرد، حمایت هدفمند از فعالیت روزنامه‌نگاران پژوهشی که با دقت و تعهد به بررسی علمی و میدانی دستاوردهای زنان در حوزه‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی می‌پردازند، می‌تواند موجب افزایش دیده‌شدن الگوهای مثبت و تقویت انگیزه مشارکت فعال‌تر زنان در ساختارهای رسمی و غیررسمی جامعه شود (ایارده، ۱۴۰۲، ص ۶).

۳.۴ نقش سیاست‌گذاران و قانون‌گذاران

تصویب قوانین حمایتی نظیر مرخصی زایمان، مرخصی شیردهی و امکان استفاده از تسهیلات بیمه‌ای متناسب با شرایط خاص زنان شاغل، نه تنها آرامش ذهنی آنان را در مسیر ایفای نقش‌های خانوادگی تضمین می‌کند، بلکه زمینه‌ای حقوقی برای تقویت و تثبیت جایگاه زنانگی در ساختارهای اجتماعی و اقتصادی کشور فراهم می‌سازد. چنین قوانین حمایتی موجب می‌شود زنان با اطمینان بیشتری به ایفای نقش‌های مادری و همسری بپردازند، درحالی‌که فرصت‌های شغلی و حرفه‌ای خود را نیز حفظ می‌نمایند (ایرنا، ۱۴۰۲). افزون بر این، اختصاص بودجه‌های هدفمند برای برگزاری برنامه‌ها و کارگاه‌های مهارت‌محور مختص زنان، به‌ویژه در مناطق کمتر برخوردار، می‌تواند بستر ارتقای توانمندی‌های فردی و اجتماعی آنان را فراهم سازد و گامی مؤثر در جهت افزایش خوداتکایی و مشارکت مؤثرتر زنان در جامعه بردارد (Civilica.com، ۱۴۰۳، ص ۳).

۴.۴ نقش خانواده و جامعه

خانواده به‌عنوان نخستین بستر شکل‌گیری شخصیت، از طریق انتقال ارزش‌های بنیادین زنانگی نظیر عطوفت، مسئولیت‌پذیری و مهرورزی، و نیز از راه تداوم گفت‌وگوی بین‌نسلی میان مادران و دختران، در تثبیت و حفظ هویت زنانه نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا می‌کند. این روند به فراتر رفتن از آموزش صرف و ورود به عرصه درونی‌سازی هویت می‌انجامد، به‌گونه‌ای که مفاهیم زنانگی نه تنها در رفتار، بلکه در نگرش نسل‌های جدید نهادینه می‌شود (حقوق‌شناس، بی‌تا، ص ۴۵). در سطحی گسترده‌تر، جامعه‌ای که توانایی پذیرش نقش‌های چندوجهی زنان - از نقش‌های خانوادگی تا مسئولیت‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی - را داشته باشد و بسترهای لازم را برای حمایت از این مشارکت فراهم کند، گامی مؤثر در جهت دستیابی به توسعه‌ای متوازن، پایدار و مبتنی بر عدالت جنسیتی برداشته است (Enساني.ir، ۱۳۹۸، ص ۵).

۵. چالش‌ها و فرصت‌ها

۱.۵ چالش جهانی شدن

گسترش بی‌وقفه و گسترده الگوهای زنانه برگرفته از فرهنگ غربی از طریق رسانه‌های بین‌المللی، با جذابیت‌های بصری و مفاهیم مدرن، می‌تواند زمینه‌ساز نوعی دوگانگی و سردرگمی هویتی در میان دختران و زنان نسل جدید گردد؛ به‌ویژه زمانی که این الگوها با ارزش‌ها و باورهای بومی در تعارض قرار گیرند و

امکان تحلیل نقادانه آن‌ها برای مخاطب فراهم نباشد (خبرگزاری شبستان، بی‌تا). در چنین شرایطی، عدم طراحی سیاست‌های فرهنگی متناسب با نیازهای امروز و نبود واکنش‌های حساب‌شده و هویت‌مدار در برابر این جریان‌های پرنفوذ، می‌تواند نه تنها تعادل روانی فردی را برهم زند، بلکه انسجام درونی خانواده‌ها را نیز با چالش‌های بنیادین مواجه ساخته و پیوندهای نسلی و ارزشی را سست کند (Danadexam.ir، ۱۳۹۹، ص ۷).

۲.۵ فرصت‌های تقویت هویت ملی و دینی زنان

بازنگری عمیق در میراث ادبی و معنوی ایران اسلامی و توجه به سیره عملی و فکری بانوان برجسته صدر اسلام، می‌تواند به‌عنوان بستری الهام‌بخش برای شکل‌گیری و تحکیم پیوندهای فرهنگی و روحی زنان با ریشه‌های هویتی‌شان عمل کند؛ چرا که این بازخوانی، امکان شناخت الگوهای تاریخی موفق و بومی را در اختیار نسل جدید قرار داده و آنان را با ظرفیت‌های نهفته در فرهنگ خویش آشنا می‌سازد (کوچکزاده و شهیدزاده، ۲۰۲۰، ص ۱۲). از سوی دیگر، طراحی و اجرای کارگاه‌های تربیتی و آموزشی با تکیه بر مفاهیم قرآنی و اصول اعتقادی، به تقویت لایه‌های هویت ملی-دینی جوانان به‌ویژه دختران کمک کرده و زمینه را برای درونی‌سازی ارزش‌های دینی در بستر زندگی روزمره فراهم می‌آورد (ربیع‌نتاج و روح‌الزاده اندواری، ۱۳۸۷، ص ۲۰).

نتیجه گیری

این پژوهش نشان داد که تغییر نقش‌های زنانگی در اجتماع امری اجتناب‌ناپذیر است، اما می‌توان با راهکارهای هوشمندانه، ارزش‌های اصیل زنانگی را حفظ کرد. تلفیق ارزش‌های سنتی با نیازهای دنیای امروز، آموزش مهارت‌های زندگی، و حمایت نهادهای اجتماعی از جمله راهکارهای مؤثر هستند. رسانه‌ها با ارائه الگوهای مثبت و نظام آموزشی با تقویت هویت اسلامی-ایرانی دختران می‌توانند نقش کلیدی ایفا کنند. همچنین، سیاست‌گذاران با تصویب قوانین حمایتی، بستر مناسبی برای تعادل نقش‌های خانوادگی و اجتماعی زنان فراهم می‌سازند. در نهایت، خانواده به‌عنوان نخستین نهاد تربیتی، در انتقال ارزش‌های زنانگی به نسل‌های آینده نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. این راهکارها نه تنها به حفظ هویت زنانگی کمک می‌کنند، بلکه زمینه را برای مشارکت مؤثر زنان در توسعه جامعه فراهم می‌سازند.

۱. احمدی، فاطمه جان؛ هاشمی شهیدی، ریحانه. (۱۳۹۴، پاییز). «رهیافت تاریخی عوامل مؤثر بر تحقق نقش‌های محول اجتماعی زنان در جامعه عصر نبوی»، زن در فرهنگ و هنر، شماره ۴، صص ۵۰۷-۵۲۰.
۲. ایارده، قاسم. (۱۴۰۲). «نقش رسانه‌های اجتماعی در استقلال مالی و رشد اجتماعی زنان»، Civilica.
۳. برنا. (۱۳۹۵). «زنان نقش بسیار مهمی در آموزش جامعه و خانواده دارند»، Borna.news.
۴. پیش‌درآمدهایی بر حضور اجتماعی زنان. (۱۳۹۴). Enسانی.ir.
۵. حق‌شناس، جعفر. (بی‌تا). زن در خانواده، قم: پژوهشکده باقرالعلوم.
۶. خیرگزاری شبستان. (بی‌تا). «تأثیر رسانه بر سبک زندگی زنان»، Shabestan.news.
۷. داناد اگزام. (۱۳۹۹). «نقش و جایگاه زنان در جامعه»، Danadexam.ir.
۸. ربیع‌نجاج، سید علی‌اکبر؛ روح‌الزاده اندواری، عالیبه. (۱۳۸۷). «حضور زن در جامعه از دیدگاه قرآن و روایات»، Enسانی.ir.
۹. سراج‌زاده اصفهانی، مهری. (۱۳۹۸). «نقش توسعه زنان در توسعه جامعه با رویکرد خانواده‌های ایرانی»، Enسانی.ir.
۱۰. صادقی، شهره. (۱۴۰۳). «نقش آموزش و پرورش در توانمندسازی زنان برای عصر ظهور»، IRNA.ir.
۱۱. کوچک‌زاده، مریم؛ شهیدزاده، سارا. (۲۰۲۰). «ماهیت نقش اجتماعی زنان از منظر قرآن»، Quranetratschool.ir.
۱۲. Enسانی.ir. ۱۳۹۸ «نقش و مشارکت زنان در توسعه پایدار»، Enسانی.ir.
۱۳. Civilica.com. ۱۴۰۳ «نقش آموزش و پرورش در توانمندسازی زنان»، Civilica.
۱۴. ایرنا. (۱۴۰۲). «چه عواملی در مشارکت سیاسی زنان نقش دارد؟»، IRNA.ir.